

TÜRK-İSLÂM MEDENİYETİ

AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Kış ve Yaz Dönemlerinde, Yılda İki Kez Yayınlanan
Uluslar Arası Hakemli Bir Dergidir.

Sayı 6/ Yaz

Konya - 2008

Türk - İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi
Türk - İslâm Medeniyeti İlmi Araştırmalar Enstitüsü Yayınıdır.

Konya Ticaret Borsası Başkanı Sayın Mehmet KARA'ya
ve Yönetim kurulu üyelerine katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

Basım Yılı
Temmuz - 2008

Baskı - Cilt
Damla Ofset
www.damlaofset.com.tr

Türk - İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi

Kış ve Yaz Dönemlerinde, Yılda İki Kez Yayınlanan Uluslararası Hakemli Bir Dergidir.

Editörler

Prof. Dr. Mehmet AYDIN
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ARAS

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Mehmet AYDIN
Prof. Dr. Jean-Louis BACQUÉ-GRAMMONT
Prof. Dr. Danuta CHMIELOWSKA
Prof. Dr. Claudia ROEMER
Doç. Dr. Galip ATASAGUN
Doç. Dr. Funda TOPRAK
Yrd. Doç. Dr. Dicle AYDIN
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ARAS

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Mehmet AYDIN (Selçuk Ü.)	Prof. Dr. Adnan ŞİŞMAN (Uşak Ü.)
Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK (Ankara Ü.)	Prof. Dr. Taciser ONUK (Gazi Ü.)
Prof. Dr. Kenan GÜRSOY (Galatasaray Ü.)	Prof. Dr. Mehmet Akif ERDOĞRU (Ege Ü.)
Prof. Dr. Hasan ONAT (Ankara Ü.)	Prof. Dr. Mustafa TAHRALI (Marmara Ü.)
Prof. Dr. Beyhan KARAMAĞARALI (Hacettepe Ü.)	Prof. Dr. Mehmet BAYRAKTAR (Ankara Ü.)
Prof. Dr. Abdülkadir YUVALI (Erciyes Ü.)	Prof. Dr. Hayrani ALTINTAŞ (Ankara Ü.)
Prof. Dr. Harun GÜNGÖR (Erciyes Ü.)	Prof. Dr. Sevgi Gül AKYILMAZ (Gazi Ü.)
Prof. Dr. Mustafa ERDEM (Ankara Ü.)	Prof. Dr. Ünver GÜNAY (Erciyes Ü.)
Prof. Dr. Tuncer BAYKARA (Ege Ü.)	Prof. Dr. Nil SARI (İstanbul Ü.)
Prof. Dr. Ömer TURAN (ODTÜ)	Prof. Dr. Azmi ÖZCAN (Sakarya Ü.)
Prof. Dr. Mehmet ŞEKER (Dokuzeylül Ü.)	Prof. Dr. Saffet KÖSE (Selçuk Ü.)
Prof. Dr. Nahide BOZKURT (Ankara Ü.)	Doç. Dr. Mehmet AKGÜL (Selçuk Ü.)
Prof. Dr. Faruk TOPRAK (Ankara Ü.)	Doç. Dr. Ahmet YILMAZ (Selçuk Ü.)
Prof. Dr. Kerim ÇINAR (Selçuk Ü.)	Doç. Dr. İsmail TAŞ (Selçuk Ü.)
Prof. Dr. Cemal SOFUOĞLU (Dokuzeylül Ü.)	Doç. Dr. Funda TOPRAK (Selçuk Ü.)
Prof. Dr. Gönül CANTAY (Mimar Sinan Ü.)	

Yurtdışı Üniversitelerindeki Danışma Kurulu

Prof. Dr. Jean-Louis BACQUÉ-GRAMMONT (Fransa)
Prof. Dr. Claudia ROEMER (Avusturya)
Prof. Dr. Muhammed HARB (Mısır)
Prof. Dr. Avraham ELQAYAM (İsrail)
Prof. Dr. Danuta CHMIELOWSKA (Polonya)
Prof. Dr. Macide MAHLUF (Mısır)
Prof. Dr. Liliane VANA (Fransa)
Prof. Dr. Jacob LANDAU (İsrail)
Prof. Dr. Masataka TAKESHITO (Japonya)
Prof. Dr. Thierry ZARCONI (Fransa)

Derginin Sahibi

Türk İslâm Medeniyeti İlmi Araştırmalar
ve Sosyal Yardım Vakfı

TÜRK RESİM SANATINDA MEVLANA

Yrd.Doç. Dr. Osman ALTINTAŞ*

Özet: Mevlana Rumi Horasan eyaletinin Bugün Afganistan'da bulunan Belh şehrinde 30 Eylül 1207 tarihinde doğdu. Babası Bahaeddin Veled zamanın şehir hayatında önemli bir kişiydi ve o zamanlar "Bilgelerin Sultanı" olarak bilinen Hüseyin Hatibi'nin oğluydu. Annesi Mümine Hatun, Belh Emiri Rukneddin'in kızıydı.

Mevlana gerçek ile görüntü arasında ayrım yaparak gerçeğin mutlak varlık olduğunu ifade etti. Mevlana üzerine, Selçuklu, Osmanlı, İranlı, Mısırlı, İtalyan, Fransız ve Almanlar tarafından yapılan pek çok çalışma vardır. Rembrandt'tan F.Zonaro'ya kadar birçok ressam Mevlananın felsefesini yansıtan resimler yapmıştır. Eserlerinde Mevlanayı ele alan diğer ressamlar İbrahim Çallı, Cemal Tollu, Aliye Berger, Maide Arel, Mehmet Başbuğ, Gönül Akın, Yaşar Çallı, Şemsi Arel, Muammer Saguner, Okşan Gerçek, İsmail Altınok and Raif Kalyoncu'dur.

Anahtar Kelimeler: Mevlana, Ressamlar, Mevlana'nın felsefesi

MEVLANA RUMİ İN TURKISH PAİNTİNG

Abstract: Mevlana Rumi was born in Belh province in Horasan region, which is in today's Afghanistan, on 30 September 1207. Mevlana's father was Bahaeddin Veled, who was a prominent person in the city life at his time and was the son of Hüseyin Hatibi that was called the "sultan of wise men" then. His mother was Mümine Hatun, the daughter of Belh Emir Rukneddin.

Mevlana identified the distinction between the reality and the appearance, stating that the reality is the "absolute" presence. There are a number of studies by Seljukid, Otoman, Iranian, Egyptian, Italian, French and German authors on Mevlana. Many painters ranging from Rembrandt to F.Zonaro made paintings depicting the Mevlana's philosophy. Among the artists who dealt with Mevlana in their Works of art are İbrahim Çallı, Cemal Tollu, Aliye Berger, Maide Arel, Mehmet Başbuğ, Gönül Akın, Yaşar Çallı, Şemsi Arel, Muammer Saguner, Okşan Gerçek, İsmail Altınok and Raif Kalyoncu.

Key words: Mevlana, Painters, Mevlana's philosophy

* Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Resim-İş Eğitimi ABD Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Bazı aydınlar vardır çağının gereklerini, gelecekte yetiyecek olan yeni neslin ihtiyaçlarını ve beklentilerini dile getirir. Mevlana'da bu aydınlardan biri olarak dünya çapında üne sahiptir. Söylediği beyitleri ile her yaştan, her ırktan insanları birlik içinde yaşamaya davet ederek; sevgi, saygı ve kardeşlik içinde bir dünya diler. Mevlana'nın yaşam felsefesi, herkesi kendisine hayran bırakan, kendi cemaatinin sınırlarını aşarak, küresel dünyanın manevi hayatına direk olarak tesir eden bir duygu denizi sunmaktadır. Bu duygu denizinden her insan kendi değerlerini ayırtarak biçimci bir kuram niteliğine dönüştürür. Böylece meslek grupları ister sanat, isterse zanaatla uğraşsın bu felsefeyi, ürettikleri ürünlere yansıtarak bir bakıma geri bildirim içinde bulunabilirler. Konumuzun gereği sanat olunca plâstik sanatlara yansıyan bir takım eser ve sanatçılardan bahsetmek, konuya farklı pencerelerden bakarak yorumlarını görsel objelere dönüştüren bir kesimden söz etmek yerinde olacaktır. Bu kesim şüphesiz ki Türk sanatına gönül vererek, İslâm penceresinden hoşgörü ve barış duygularını saçan sanatçılardır. Ancak ilk olarak Mevlana'nın biçim ve renk dünyası ile ilgili fikir hayatının yansıttığı düşünceleri irdelemek konunun seyrini genişletecektir.

Biçim, Renk Dünyası ve Mevlana

Mevlana'nın sanatın önemli elemanlarından renk konusuyla ilgili olarak söylediği şu görüş önemlidir. Renklerin ancak güneş ışığıyla görüldüğünü iç renklerin mahiyetini kavramak için "basar" ile basiretin birleşmesi gerektiğini belirtmektedir¹. Mevlana'nın biçim ve renk dünyasıyla ilgili olarak görüşleri mutlak varlığa yöneliktir. Bu evrendeki biçim ve renkler, onun bir yansımasıdır. Ona göre geceleri karanlıkta evrenin renksizliğe boyanması ve kaybolması ilahi cevherle ilgili olarak açıklanmaktadır.

Mevlana babasının ölümünden sonra öğrencilerinin başına geçmiştir. Daha doğrusu Sultan Ül Ulema ölünce talebeleri ve müritleri Mevlana'nın çevresinde toplanmışlardır. Selçuklunun ilim ve sanat merkezi yaptığı Konya Mevlana ve diğer âlimlerin öncülüğünde İslam ve Türk dünyasında ilmin ve sanatın parlayan bir yıldızı olmuştur. Mevlana 1244 yılının 15 Kasım'ında Şems-i Tebrizi ile tanışmış, dostluğu ve sevgiyi yücelterek insanoğluna önemli mesajlar vermiştir. Mevlana ilimle dolu bütün bir yaşamını "hamdım, piştım, yandım" sözleriyle özetlemiş, 17 Aralık 1273 Pazar günü ölmüştür.

Mevlana'nın tasvir ve suretle ilgili düşünsel ve estetik açıdan büyük derinliği olan sözleri, resim sanatının plâstik elemanları bakımından da önemlidir. Eğer insan suretle insan olsaydı Ahmet'le Ebucahl Musevi olurdu. Duvar üstüne yapılan resim de insana benzer. Bak suret bakımından nesi eksik? O parlak resmin yalnız canı noksan. Yürü o nadir bulunur cevheri ara...² diyerek gerçek ile suret arasındaki temel tezattı ortaya koymuştur.

¹ Ayvazoğlu, 1982, s.94.

² Ayvazoğlu, 1982, s.27

Mevlana felsefesinden her meslek grubundan etkilenen insanlar olduğu gibi sanatla uğraşanlarda etkilenmişlerdir. Bu sanatçılar, Mevlana felsefesini resimlerine taşıyarak, görsellik ve üslup bütünlüğü içinde çeşitli sanatsal formlara dönüştürmüşlerdir. İşte bu sanatçılardan biride Türk resminde bir döneme adını veren, gerek yurt dışında gerekse yurt içinde Mevlevi konularıyla ilgilenen ve bu yapıtlarıyla uluslar arası ödüller kazanan sanatçımız İbrahim Çallı'dır.

İbrahim Çallı

Mevlana birçok ünlü Türk ressamına konu olmuştur. Bunların başında ünlü ressam İbrahim Çallı gelmektedir. Çallı lirik, coşkun bir fırçanın sahibiydi. Sanatçı ön eskiz yapmadan çoğu kez tuvale fırçaıyla çizdiği deseni renkle direk boyayarak bitirirdi. Renk onun resimlerinde desen ve 'strüktür' bölümünün yetersizliğini örten bir unsur olarak da öne çıkmıştır. Çallı en verimli dönemini oluşturan 1914 yılını izleyen yıllarda yaptığı Mevlevi resimleriyle (Resim 1) ünlüdür. Beyaz Rus akınıyla İstanbul'a gelip bir süre kalan Alexis Gritchenko'nun etkisiyle "Mevlevi" serisini yaptı³. Çallı bu seriyle empresyonist tekniği bırakmış, Rus ressamın grafiğe yakın, şematik desenli, az karışımli renklerini benimsemiştir. "Mevleviler" dizisi çok olmamakla beraber resim sanatının önemli eserleri arasında yerini almıştır. Sanatçı bu eserlerinde renk bakımından daha saydam, daha renkçi bir üslubu benimsemiştir.

Mevlevi resimlerinde desen gücünden çok; geniş alanlı renk yüzeyleriyle karşılaşırız. Desen renklerin ayırdığı kenar konturlarla kendini hissettiriyor. Resimlerde biçim ve plânlar desenlerle değil, açık ve koyu olarak iki guruba ayrılan renklerle ifade edilmeye çalışılmıştır. Empresyonist etkisinde olmamakla birlikte resimlerdeki figürler kalın ama puslu egzotik bir hava atmosferi içinde gösterilmiştir. Bu atmosfer ve hava, empresyonistlerde günün belli bir "anı"nı ifade eden tarzda değildir. Bu resimlerde zaman, kavranamaz, ölçülemez herhangi bir zamandır. Mevlevilerle dönen zaman aynı noktada duran, değişmez bir anı simgeliyor. Her şey, yaşam bile bu zamanda "pişen, yanan" bir varlığın izinde "müstakil" bir anın değirmeninde öğütülüyor.

Resimde Mevlâna'nın türbesi belirsizlik içinde gri renkli bir yüzeyde ifade edilmiş. Yeşil ve kahverengi Mevlevî dervişlerinin dışındaki hâkim renk gri beyazdır. Resim, sanki Mevlâna'nın Mesnevisinde de belirtildiği gibi⁴ renksizlik mutlak belirlenmemiş, herhangi bir renkle sınırlandırılmamış özgürlükler ülkesidir. Renksizlik ifadesiyle Mevlâna'nın rengi, objeden ayırdığı, daha doğrusu objeyle renk ayrı şeyler olduğunu söylemiştir. Evrenin renksiz objeleri, mutlak bir ışıktan çeşitli renklere boyanmıştır. Mevlâna'ya göre bu mutlak ışık "nur"du. "Harici nur olmadıkça da rengin görünmesi mümkün değildi". Sanatçılar, daha çok rengin fiziksel yapısıyla, oluşumuyla değil de

³ Berk, Turani, 1992, s.26

⁴ Mesnevi /b.2467.

rengin yoğunluğu, değeri gibi plâstik yönüyle ilgilidir. Her sanatçıda bir renk fobisi vardır. Renk, tüm insanların yaşamında, sandığımızdan daha önemlidir⁵. Renk sayesinde güncel yaşamda kullanılan bir çok eşyayı severiz; onu tanır ve tanımlarız. Çallı resimlerindeki renkçi kişiliği yanında genel arasındaki karşılıklı ilişkiyi doğru kavramakla beraber, düşüncenin özünün genellik olduğunu bilip, sanatında da bunu uygulayan bir kişiliktir⁶.

İbrahim Çallı'nın yanı sıra bir çok ressam yerli yabancı ressamda bu felsefenin ışığından etkilenmiştir. Cemal Tollu'da Mevlevilik konusuyla yakından ilgilenen ressamlardandır.

Cemal Tollu

Mevlevileri ve Mevlana'yı konu alan Çağdaş Türk ressamlarından biri de Cemal Tollu' dur. Cemal Tollu, D gurubunun kurucusu ve önde gelen temsilcilerinden biridir. Özel hayatında durgun bir kişilik gösteren Cemal Tollu, sanatında devrimci denilebilir yeniliklere sahiptir. Sanatçı ayrıca, İstiklâl Savaşı'na katılan ve İzmir'e girenlerden biri olmuştur. Sanatında genel olarak Anadolu uygarlıklarından Eti ve Sümer'lerin sanatından etkiler görülür. Anıtsal kunt çizgilerle Eti heykellerinin tutkunu olmuş, onların boşlukta yer kaplayan iri, kunt, üsluplaştırılmış biçimlerini çizgi ve renk alanına aktarmıştı⁷. Cemal Tollu, Mevleviler (Resim 2) adlı tablosunda diğer resimlerinde görülen üslup özellikleri hâkim. Geniş renk düzlemleri içinde kalın konturlarla ifade edilmiş nesneler (figürler) derinliği olan dingin bir mavilik içinde, zikir ediyor. Dünyayı merkez yapan Mevlâna'nın felsefesi; resimde piramidal bir kompozisyon içinde kendini gösteriyor.

Arka plânda arz'a doğru yükselen bir semazen figürü, kübizmin etkisinde hareket eden nesneler, değişik yönlerden çizilmiştir. Sanatçı, figürler üzerinde yüzeyleri ifade eden geometrik parçalara ayırmış. Arka yüzeyde, değişik renk hücreleriyle ifade edilen soyut biçim alanlarıyla, dinamik bir alan oluşturmuştur. Bu dinamik alan figürlerin hareketleriyle birleşerek, mavinin dinginliğine egzotik bir dinamizm kazandırmıştır. Bu dinamizm Mevleviliğin temel felsefesidir. Sanatçı bu felsefe doğrultusunda resimsel bir dünya kurmuş, bu dünya kapılarını dünya insanına açan bir anlayışı ifade eder (Resim 3).

Cemal Tollu'nun kübik formları ile beraber Mevlevilik konularını da eserlerine taşıyan bir başka sanatçıda Maide Arel'dir.

Maide Arel

Türkiye'de kadın sanatçılar arasında kübizmden hareket eden ve geometrik soyutlamanın öncülerinden olan ressam Maide Arel, Kübist üslupta figürü kendi içinde geometrik formlara bölmüş, arı renklerle boyayarak

⁵ Boydaş, 2004, s.18.

⁶ Altıntaş, 1988, s.5.

⁷ Berk, Turani, 1992, s.100.

uygulamıştır. Yaptığı "Mevleviler" (Resim 4) "Tarihi Neyzen" (Resim5) isimli çalışmalarına bu etkileri taşıyarak yeni biçimler meydana getirmiştir⁸.

Maide Arel Mevlevi konulu birçok çalışma yapmıştır. Semazenlerin hareketlerini kübik bir anlayışta geometrik parçalara bölerek ifade etmiştir. Ney eşliğinde sonsuzluğa dönen figürler mavi, kırmızı halılarla kaplı zeminde uçarcasına dönüyorlar. Figürlerin beyaz ve renkli giysileri birbirini aydınlatır tarzda birer ışık huzmesi içinde, kroması yüksek renk alanları oluşturmuştur. Bu resimde Cemal Tollu'nun resminden farklı olarak hareket, yüzeyin bütününe hâkim kılınmıştır. Üçgen, silindir ve koni biçiminde parçalanmış yüzey canlı renklerden oluşturulmuştur. Figürleri oluşturan çizgiler renklerin ayırdığı konturlarla verilmiştir.

Düz renklerin çeşitli planlara ayırdığı yüzey; arkitektüral bir anlayışla geometrik bir senteze varmıştır. Bu anlayış 1940'lı yıllarda Türk resim sanatına hâkim bir anlayışın özelliklerini de göstermesi açısından önemlidir. Resimde desen, ağırlığını canlı renklerin oluşturduğu geometrik bir alan kurgulamasına dönüştürmüştür.

Mevlevilik konusu işlenirken Aliye Berger'i unutmak bir çok yapıtında Mevlana ruhunu yansıtan sanatçıya haksızlık olarak nitelendirilebilir.

Aliye Berger

Aliye Berger özgün baskı resim sanatının önemli temsilcilerinden biri olarak Mevlevileri konu alan güzel eserler vermiştir. Onun resimlerinde nesneler bir masal dünyası içindeymiş gibi kendi varlıklarını gizleyen gizemli bir atmosfer içinde görülür. Resimlerde konu ön planda olmaz. Yüzeyin gizemi polifonik yapısı, çizgisel anlatımı ikinci plana iter. Resimde Mevleviler yazın ikinci yağmurlarında güneş huzmeleri içinde sağa sola uçuşan rengârenk kelebekler gibidir.

Resimde sanatçı zengin renk katmanlarıyla oluşturduğu yüzey üzerine yumuşak kesik konturlarla figürleri ifade etmiştir. Resimde dokusal yapı ve renk; nesneleri kuşatan bir düşün alanına dönüştürülmüştür.

Aliye Berger baskı resim alanında renk olanaklarını araştıran sanatçılardan biridir. Serigrafi (silk-screen) tekniklerini deneyen süreçler geçirmiştir⁹. Sanatçının uzun süren yurtdışı izlenimleri bu süreçlerde etkili olmuştur. Mevlana'nın somut bir anlatımla soyut bir dünyanın kapılarını aralayan söylemlerini resimsel bir dille ifade etmiştir.

Aliye Berger özgün baskı resmin anlatım olanaklarını zenginleştirmiş, ileri estetik bir düzeye taşımıştır. Berger'in özgün baskı resimlerinde renk alanları iç içe, kat kat saydam bir renk derinliği oluşturur. Eserdeki figürler bu saydam renk derinliği içinde yer yer somut unsurlar olarak kendini tanımlar. Figürler soyut bir mekânda bazen sınırlı bir çizgisel yapıyla kendini somutlaştırdığı da olur. Aliye Berger'in eserlerinde Mevlana ve Mevlevilik felsefesi Çallı, Tollu ve Maide Arel'in resmine göre daha derin bir düşünce alanı oluşturur (Resim 4).

⁸ Başbuğ, Başbuğ, 2007, s.495.

⁹ Tansuğ, 1986, s.310

SONUÇ

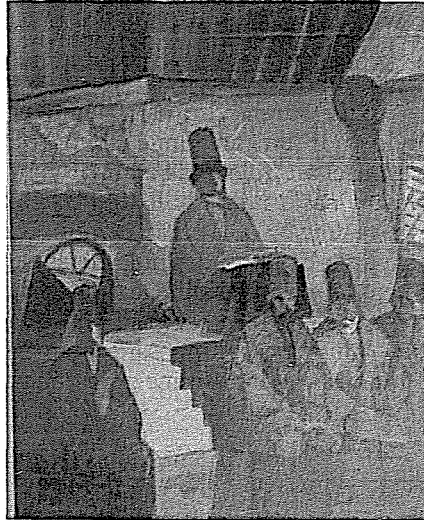
Mevlana, düşünceleriyle kıtalararası bir köprü kurarak felsefe dünyasında literatürlere geçmiş en büyük aydınlardan biridir. Tasavvuf dünyasının içinde maddeye dönüştürdüğü sevgi, saygı ve hoşgörü gibi kavramları insanoğlunun lügatine yeniden kazandırmıştır.

Türk sanatçıların, düşünceleriyle etkileyerek sanatçıların yorum ve hayal güçlerinde oluşturdukları ölümsüz eserlerin konuları haline gelmiştir. Sanatçılar üslupları ile birer sanat eserine dönüştürdüğü bu eserleri, uluslar arası platformlarda sergileyerek insanlığın ihtiyaç duyduğu duyguları görsel yolla ifade ederek, Mevlana felsefesinin yayılmasına katkı sağlamaya çalışmışlardır.

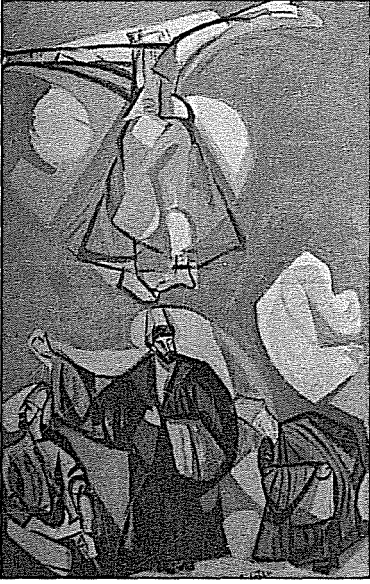
KAYNAKÇA

- 1-Beşir Ayvazoğlu, "Aşk Estetiği". Birlik Yayınları. İstanbul, 1982.
- 2-Mehmet Başbuğ, Fatih Başbuğ, "Mevlana ve Mevlevilik Felsefesinin Resim Sanatına Etkisi", Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlana ve Mevlevilik Sempozyumu Bildiri Kitabı. Konya, 2007.
- 3-Nihat Boydaş, "Sanat Eleştirisine Giriş". Gündüz Eğitim ve Yayıncılık. Ankara, 2004.
- 4-Nurullah Berk, Adnan Turani, "Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi". Tıglat Basımevi. İstanbul, 1992.
- 5-Osman Altıntaş, "Şeref Akdik", Hayatı, Sanatı ve Eserleri. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- 6-Sezer Tansuğ, "Çağdaş Türk Sanatı". Remzi Kitabevi. İstanbul, 1986.

RESİMLER

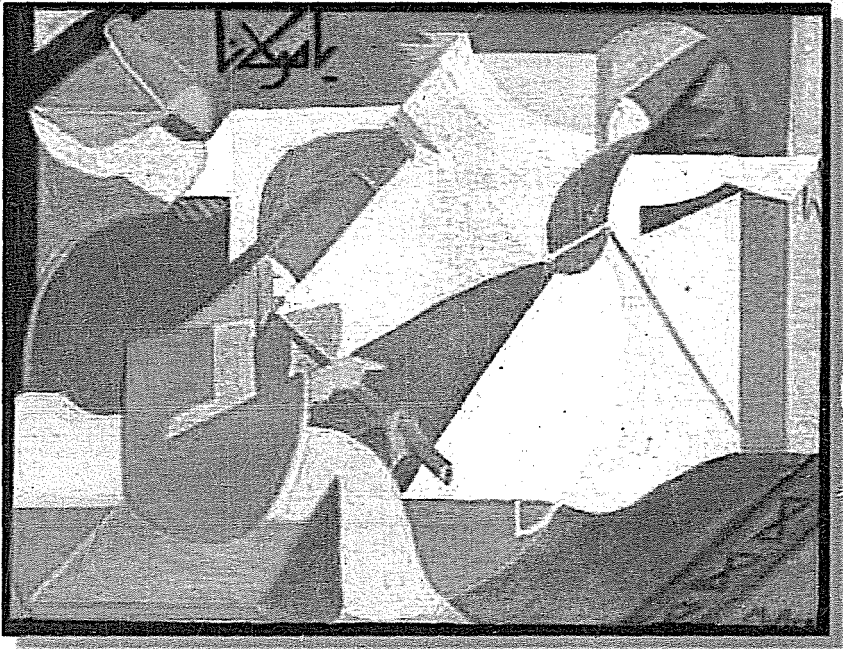
Resim 1: İbrahim Çallı "Mevleviler"

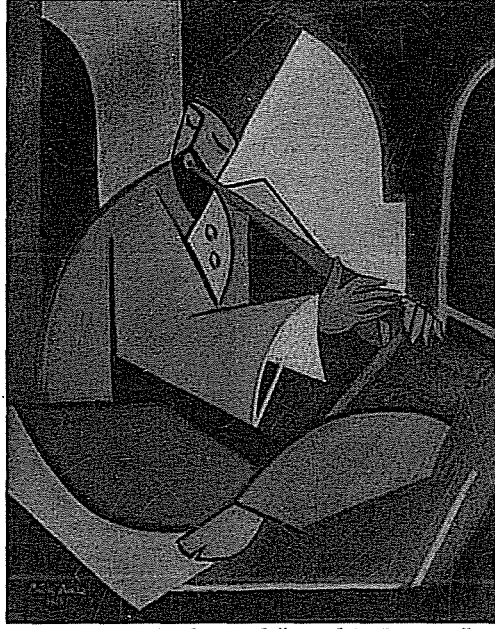
Resim 2: Cemal Tollu
"Mevleviler"

Resim 3: Cemal Tollu
"Mevleviler"

Resim 4: Maide Arel "Mevleviler"

Resim 5: Maide Arel "Tarihi Neyzen"

Resim 6: Aliye Berger "Mevleviler"